

*Tomasz Latocha**

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Unii Europejskiej w świetle teorii rozwoju regionalnego i teorii lokalizacji

1. Wprowadzenie

Obecnie w Europie obserwujemy rosnący udział bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) w gospodarkach wszystkich krajów związanych specjalnymi umowami z Unią Europejską. Uwagę zwraca swoboda lokalizacji przedsiębiorstw bezpośredniego inwestowania na całym integrującym się obszarze. Na ich praktycznie nieograniczone rozprzestrzenianie się wpłynęły liberalizacja przepływów kapitałowych oraz postęp techniczny i technologiczny, który umożliwia geograficzne rozproszenie różnych etapów produkcji. Jednak, mimo braku barier w inwestowaniu, wiele regionów słabiej rozwiniętych jest ciągle omijanych przez inwestorów, co pogłębia polaryzację w wymiarze interregionalnym całego integrującego się obszaru.

Nasilające się międzyregionalne nierówności wydają się być jednymi z najtrudniejszych problemów społeczno-ekonomicznych przeszłego i obecnego stulecia. Stąd też są one przedmiotem dyskusji teoretyków i praktyków gospodarczych dotyczących zwiększania napływu BIZ do słabszych ekonomicznie regionów. Niniejszy artykuł podejmuje zatem problem lokalizacji przedsiębiorstw bezpośredniego inwestowania w obszarze UE w świetle teorii rozwoju regionalnego i teorii lokalizacji.

* Dr **Tomasz Latocha** – Katedra Gospodarki Światowej i Integracji Europejskiej Uniwersytetu Łódzkiego.

2. Polaryzacja regionalna obszaru UE

Istnieją różne kryteria delimitacji regionalnej, co prowadzi do formułowania rozmaitych definicji i klasyfikacji regionów.¹ Z punktu widzenia niniejszych rozważań istotne jest określenie pojęcia regionu gospodarczego. Za region gospodarczy w UE można przyjąć obszar obejmujący część kraju, cały kraj oraz grupę państw. Analizowane regiony, oprócz wielu różnych cech spełniają podstawowy warunek w definicji regionów gospodarczych – charakteryzują się gospodarką domkniętą w ramach większej wspólnoty, w której istnieje swobodny przepływ procesów rynkowych między regionami.

Z kolei rozwój regionalny kraju (wspólnoty krajów) obejmuje regionalne udoskonalanie działalności w różnych dziedzinach. W niniejszym artykule analizy zostały zawężone do zbadania procesu regionalnych przeobrażeń społeczno-ekonomicznych. Wydaje się, że najistotniejszymi determinantami społeczno-ekonomicznego rozwoju regionów są przedsiębiorstwa, które w długim okresie wywołują w regionach przyjmujących wzrost gospodarczy, poszerzają kapitał ludzki, rozwijają badania nad postępowaniem technicznym oraz w swoim procesie produkcyjnym wdrażają najnowocześniejsze osiągnięcia techniki i technologii.

Analizując proces rozwoju regionalnego na obszarze UE można stwierdzić, że istnieją znaczne nierówności gospodarcze między regionami. Strefa podwyższonej aktywności gospodarczej w Europie rozmieszczona jest między takimi aglomeracjami jak Londyn, Amsterdam, Bonn, Mediolan i Rzym, tworząc obszar żargonowo nazywany „gorącym bananem” (*hot banana*).² Wokół tego obszaru rozciąga się strefa rozwoju interaktywnego obejmująca północno-wschodnią Francję, Niemcy, Austrię i część Czech. Na wschód i południe od niej znajduje się strefa interaktywnego i potencjalnie silnego rozwoju – najbardziej rozwinięta część całego obszaru Europy Środkowej i Wschodniej –

¹ Zob. np.: S.Korenik, *Rozwój regionu ekonomicznego na przykładzie Dolnego Śląska*, Wrocław 1999, s.13-15; S.L.Bagdziński, W.Kosiedowski, M.Marszałkowska, *Ekonomiczne założenia rozwoju i restrukturyzacji regionu w warunkach transformacji systemowej* w: *Polityka rozwoju regionalnego i lokalnego w okresie transformacji systemowej*, red. S.L.Bagdziński, Toruń 1995, s.37-38; W.Drobek, *Pojęcie regionalizmu a teoretyczne koncepcje regionu* w: *Region jako przyszła struktura europejska: materiały polsko – niemieckiego sympozjum odbytego w Opolu w dniach 13-15 maja 1992 roku pod kierownictwem Dietera Bacha i Krystiana Heffnera*, red. W.Lesiuk, Opole 1992, s.13.

² Z.Olesiński, *Proces prywatyzacji w Polsce*, Warszawa 2000, s.162.

tw. środkowoeuropejski „bumerang”.³ Obszar ten wyznaczony jest przez następujące ośrodki: Gdańsk–Poznań–Wrocław–Praga–Brno–Bratysława–Wiedeń–Budapeszt. Dwie z jego południowych części: region Pragi oraz trójkąt Wiedeń–Bratysława–Budapeszt mają realne szanse stania się regionami europejskimi. Słowacko-węgierska część tego ostatniego regionu już obecnie przyciąga znaczny kapitał zagraniczny w postaci BIZ, a jej lokalizację określa się jako szczególnie korzystną w skali europejskiej.

Na całym obszarze UE wyróżnia się regiony rozwijające się dynamicznie i słabiej rozwinięte. Obserwowana nierównowaga gospodarcza między regionami determinowana jest geograficznie peryferyjnym położeniem regionów słabszych względem centrów miejsko-przemysłowych.⁴ Do polaryzacji regionalnej przyczynia się również proces pogłębiania integracji europejskiej w dziedzinie ekonomicznej. Chodzi tu przede wszystkim o regiony wrażliwe na skutki ewolucji wspólnotowej polityki rolnej i dotknięte skutkami restrukturyzacji rybołówstwa.⁵ Niekorzystne skutki dla równowagi społeczno-ekonomicznej między regionami niesie również tzw. efekt przestrzennej koncentracji ujawniający się pod wpływem procesu rozszerzania UE.⁶ Po pierwsze, deformuje się struktura demograficzna regionów, co w zurbanizowanych obszarach prowadzi do zatłoczenia. Po drugie, regiony o znacznym odpływie kapitału i ludzi pogrążają się w stagnacji. Po trzecie, w przypadku substytucji miejscowej produkcji, wypierani są lokalni producenci.⁷

W związku z powyższym na obszarze UE można wyodrębnić wiele rodzajów regionów. Z punktu widzenia niniejszych rozważań, najważniejsze są trzy ich typy, uwzględniające różne problemy społeczno-ekonomiczne:

- 1) regiony dynamicznie rozwijające się (tzw. bieguny wzrostu);
- 2) regiony schyłkowego przemysłu (w których przemysł nie rozwinął się wcale bądź wykazuje tendencję spadkową);

³ G.Gorzelał, *Europa Środkowa 2005: perspektywy rozwoju*, Warszawa 1995, s.153-154.

⁴ W.Misiak, J.L.Siemiński, *Koncepcje rozwoju regionalnego Polski w świetle doświadczeń integracyjnych Europy*, „Studia Europejskie”, nr 3/2001, s.48.

⁵ I.Pietrzyk, *Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*, Warszawa 2001, s.115-118.

⁶ J.Witkowska, *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Europie Środkowowschodniej na gruncie teorii bezpośrednich inwestycji zagranicznych*, Łódź 1996, s.180.

⁷ J.Witkowska, *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne a rynek pracy w kraju przyjmującym – aspekty teoretyczne*, „Ekonomista”, nr 5/2000, s.651.

- 3) regiony opóźnione (wrażliwe strefy wiejskie oraz regiony arktycznego i subarktycznego rolnictwa).

Dodatkowo należy uwzględnić regiony delimitowane ze względu na posiadane zasoby oddziałujące bezpośrednio na inwestycje (krajowe i zagraniczne):

- a) regiony zindustrializowane (*new industrial*);
- b) przemysłowe dzielnice (*industrial districts*);
- c) korytarze wysokiej technologii (*high technology corridor*);
- d) stare regiony przemysłowe (*old industrial*);
- e) nowoczesne regiony wiejskie (*rural modern*);
- f) stagnacyjne regiony wiejskie (*rural stagnant*).⁸

3. Trójplaszczynowy rozwój regionalny Wspólnot Europejskich

Można zaobserwować, że rozwój regionalny całego obszaru UE odbywa się w trzech przekrojach:

1. horyzontalnym (międzynarodowym): między wszystkimi krajami;
2. interregionalnym (krajowym): z punktu widzenia własnych problemów regionalnych krajów;
3. intraregionalnym (lokalnym): w skali potrzeb rozwoju regionów wewnątrz krajowych, posiadających struktury administracyjno-samorządowe.⁹

We wspólnotowej polityce niwelowania polaryzacji regionalnej chodzi o stały rozwój słabiej oraz silniej rozwiniętych regionów UE. W celu przeciwdziałania zjawiskom niekorzystnym dla trwałego i zrównoważonego rozwoju (*sustainable development*) Wspólnoty Europejskie i ich państwa członkowskie wypracowały pewien zestaw instrumentów, których zastosowanie opiera się na określonych zasadach i pozwala na ograniczenie skali nierówności gospodarczych.¹⁰ Należą do nich środki funduszy wspólnotowych mające na celu przede

⁸ Zob.: A.Hodgkinson, Ch.Nyland, S.Pomfred, *The Determination of Location in New South Wales*, „Regional Studies”, vol. 35/2001, s.52.

⁹ Zob.: W.Misiak, J.L.Siemiński, *Koncepcje...*, op.cit., s.35-37; A.Casellas, C.C.Galley, *Regional Definitions in the European Union: A Question of Disparities?*, „Regional Studies”, vol. 33/1998, s.551-558.

¹⁰ Zob.: E.Latoszek, *Zasady finansowania rozwoju regionalnego w Unii Europejskiej i przewidywane skutki włączenia Polski do polityki regionalnej w: Unia Europejska wobec procesów integracyjnych – wyzwania dla Polski: materiały z konferencji międzynarodowej zorganizowanej w Warszawie 25 listopada 1999 roku*, red. E.Latoszek, Warszawa 2000, s.186.

wszystkim rozwój przedsiębiorczości w regionach. Jednak warunkiem wykorzystania środków finansowych przez państwa członkowskie jest ich udział własny w pokrycie kosztów określonego przedsięwzięcia na zasadzie subsydiarności, kontrolowany przez Komisję Europejską zgodnie z regułami konkurencji w UE. Można wysunąć wniosek, że fundusze wspólnotowe stanowią istotny czynnik wspomagający rozwój regionów i krajów, ale ich optymalne wykorzystanie wymaga stworzenia korzystnych makro- i mikroekonomicznych warunków dla wzrostu gospodarczego i rozwoju przedsiębiorczości.¹¹

W rozwoju regionalnym wewnątrz kraju występują jednocześnie dwa efekty: rozprzestrzeniania oraz wymywania.¹² Pierwszy, w kontekście zrównoważonego i trwałego rozwoju, jest pozytywny. Wiąże się z ekspansją przedsiębiorstw oraz wyczerpywaniem się zasobów w biegunach wzrostu, co powoduje dyfuzję innowacji i konieczność poszukiwania nowych lokalizacji.¹³ Drugi efekt, negatywny, powoduje odpływ zasobów z regionów słabszych (schyłkowego przemysłu i opóźnionych) do rozwijających się dynamicznie. Może być powodowany różnymi zjawiskami: migracją w poszukiwaniu pracy lub wyższych płac a niekiedy klęską żywiołową. Im silniejsze są efekty pozytywne, tym szybciej gospodarka kraju wzrasta, jednak towarzyszyć temu zjawisku będą dysproporcje regionalne, które przez pewien okres mogą nawet się pogłębiać.

Uzupełniania niedoborów kapitałowych (wynikających z niedostatecznych oszczędności wewnętrznych) oraz intensyfikacji gospodarczej regionów słabiej rozwiniętych upatrują kraje w napływie kapitału w formie BIZ.¹⁴ Jednak regiony oczekujące na inwestorów (zagranicznych i krajowych) muszą konkurować o nich w skali coraz większego obszaru UE. Zwraca się przy tym uwagę na słabość różnego rodzaju fiskalnych i finansowych zachęt regionalnych w sytuacji, gdy inwestor osiąga przewagę własnościową oraz czerpie korzyści z internalizacji swojej działalności.¹⁵

¹¹ E.Kawecka-Wyrzykowska, *Członkostwo Polski w Unii Europejskiej a rozwój gospodarczy kraju*, Warszawa 2001, s.11.

¹² S.L.Bagdziński, W.Kosiedowski, M.Marszałkowska, *Ekonomiczne...*, op.cit., s.66-67.

¹³ *Ekonomiczne i środowiskowe aspekty zarządzania rozwojem miast i regionów*, red. T.Markowski, D.Stawasz, Łódź 2001, s.62.

¹⁴ W.Karaszewski, *Przedsiębiorstwa z udziałem kapitału zagranicznego w Polsce w latach 1990-1999*, Toruń 2001, s.55.

¹⁵ Zob. np.: J.Witkowska, *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Europie...*, op.cit.; E.Oziewicz, *Zagraniczne inwestycje bezpośrednie w rozwoju gospodarczym krajów*

Szczególne znaczenie w regionalnej lokalizacji przedsiębiorstw (krajowych i zagranicznych) ma postępujące scalanie się gospodarek narodowych.¹⁶ Skutkiem procesów integracyjnych są m.in. efekty kreacji i przesunięcia inwestycji. Inwestorzy swoje nowe przedsiębiorstwa budują w silnych ekonomicznie regionach: centrach miejsko-przemysłowych, tzw. biegunach wzrostu. Jednocześnie powodują przepływ mobilnych czynników produkcji z peryferii do centrum oraz indukują impulsy wzrostu na sąsiednie, słabiej rozwinięte regiony.

W mechanizmie rozwoju regionalnego może zachodzić ryzyko niepowodzenia konwergencji regionalnej.¹⁷ W odniesieniu do obszaru UE brak bezpośredniej pomocy (w sensie finansowania przedsiębiorstw w postaci subwencji i ulg podatkowych) może pograżać w stagnacji i niedorozwoju regiony schyłkowego przemysłu, a rozwijające się dynamicznie będą przyciągać nowe inwestycje (podejście neoklasyczne). Z drugiej strony (w podejściu neokeynesowskim) czasowe preferencje stosowane w celu pobudzenia aktywności inwestycyjnych mogą przynieść doraźną poprawę sytuacji gospodarczej regionu. Inwestorzy mogą przenieść swoją działalność gospodarczą po okresie wygaśnięcia preferencji do miejsc, w których te preferencje zaczną obowiązywać.

4. Lokalizacja BIZ w integrującym się regionie w procesie integracji europejskiej

Jest wiele teoretycznych wyjaśnień determinantów przepływu kapitału między krajami.¹⁸ Opierając się na istniejących teoriach BIZ można wyjaśnić, że decyzje inwestorów o podjęciu inwestycji na rynku zagranicznym zależą od własnościowych przewag przedsiębiorstw i korzyści z ich internalizacji, natomiast o wyborze geograficznej lokalizacji decydują czynniki składające się na otoczenie przedsiębiorstwa w kraju przyjmującym.

Azji Południowo-Wschodniej, Gdańsk 1998; *Korporacje międzynarodowe w Polsce. Wyzwania w dobie globalizacji i regionalizacji*, red. A.Zorska, Warszawa 2002.

¹⁶ Zob.: T.Latocha, *Lokalizacja produkcji międzynarodowej a procesy integracji europejskiej*, „Studia Europejskie”, nr 3/2002, s.73-90.

¹⁷ A.Paczkowski, *Znaczenie polityki regionalnej w systemie gospodarki rynkowej w: Międzynarodowa współpraca regionów: wybór ekspertyz*, red. W.Toczyski, Warszawa 1997, s.152.

¹⁸ Por.: T.Latocha, *Foreign Capital in Polish-Textile-Clothing Industry – As an attempt of Analysis based on the Foreign Direct Investment and Location Theories*, „Fibres & Textiles in Eastern Europe”, no. 1(45)/2004, s.8-12.

Teorią uwzględniającą splot wszystkich determinant BIZ (wypływających i napływających) jest eklektyczny paradygmat OLI Dunninga. Teoria OLI (*Ownership, Localization, Internalization*) wyjaśnia podjęcie BIZ jako efekt działania trzech warunków:

- 1) posiadania przez firmę przewag własnościowych (przewag oligopolistycznych);
- 2) występowania korzystnych czynników lokalizacyjnych;
- 3) istnienia większych korzyści dla firmy z internalizacji niż z eksternalizacji jej działalności.

W teorii lokalizacji uzależnia się podjęcie BIZ od konkurencyjnych przewag kraju (regionu), które działają korzystnie na procesy rozwojowe przedsiębiorstw.¹⁹ Korzyści konkurencyjne, uwarunkowane lokalizacją, określane są jako korzyści (czynniki) lokalizacyjne. Dają one przedsiębiorstwom na rynkach zagranicznych przewagi związane z dysponowaniem, przewagi cenowe oraz korzyści skali i zakresu. Teoria lokalizacji poszukuje zatem czynników wyznaczających korzystne i niekorzystne dla działalności gospodarczej obszary geograficzne. Wyjaśnia przewagi, jakie ma dana lokalizacja nad innymi. Czynniki lokalizacyjne są określone dla poszczególnych regionów przyjmujących i mogą być tylko w nich wykorzystane.

Z punktu widzenia niniejszych rozważań istotne jest zidentyfikowanie czynników lokalizacyjnych, które tworzą klimat inwestycyjny. Składają się na niego czynniki ekonomiczne (rynek zbytu, zasoby czynników produkcji i koszty ich pozyskania), prawne (przepisy gospodarcze), społeczne (styl życia mieszkańców, kultura regionalna, znajomość języków obcych) oraz polityczne (polityczna stabilność i związany z tym stopień ryzyka inwestycji w danym kraju). O lokalizacji przedsiębiorstw w regionie przesądzają przede wszystkim jego jakościowe czynniki lokalizacyjne: regionalne instytucje otoczenia biznesu (finansowe, ubezpieczeniowe, informacyjne, szkoleniowe, konsultingowe, promocyjne),²⁰ nowoczesna globalna infrastruktura trans-

¹⁹ Zob.: T.Werneck, *Deutsche Direktinvestitionen in den USA. Determinanten und Wirkungen am Beispiel der Bundesstaaten Georgia, North Carolina und South Carolina*, München 1998, s.29; W.Dziemianowicz, *Kapitał zagraniczny a rozwój regionalny i lokalny w Polsce*, Warszawa 1997, s.18.

²⁰ Z.Olesiński, A.Predygier, *Wpływ działalności inwestycji otoczenia biznesu na kształtowanie konkurencyjności regionu w: Socjologia gospodarki. Rynek, instytucje, zarządzanie*, red. K.Konecki, P.Tober, Łódź 2002, s.415-425.

portowa i komunikacyjna, pozwalająca na utrzymanie reżimu dostaw *just-in-time*, a nawet uroda krajobrazu.²¹

Wydaje się, że w analizie czynników lokalizacyjnych istotne znaczenie ma funkcjonowanie korporacji międzynarodowych oraz identyfikacja ich przewag własnościowych i korzyści z internalizacji.

Korporacja międzynarodowa to organizacja przedsiębiorstw na rynkach zagranicznych powstała od podstaw (*greenfield investment*) lub w formie zakupu istniejącego przedsiębiorstwa. Korporacje tworzą na całym świecie sieci składające się z centrali (spółki matki) i jej filii (spółki córki), przedstawicielstw (biur, agencji i oddziałów) oraz przedsiębiorstw powstałych w wyniku wspólnych przedsięwzięć z udziałowcami kraju przyjmującego lub innymi zagranicznymi (*foreign local* lub *foreigners joint ventures*). Aczkolwiek bezpośrednie inwestycje zagraniczne podejmują również małe i średnie przedsiębiorstwa, to jednak duże przedsiębiorstwa dysponują większym kapitałem, sprawniejszą organizacją i posiadają już doświadczenie na rynkach zagranicznych. Stąd też udział korporacji międzynarodowych w całkowitych przepływach światowych strumieni BIZ jest największy.

Inwestycje bezpośrednie dzieli się na dwie podstawowe grupy: BIZ zorientowane popytowo oraz podażowo.²² Działalność inwestorów bezpośrednich od strony popytowej jest stymulowana potrzebą penetracji rynków zagranicznych w celu sprzedaży swoich towarów. Natomiast do BIZ zorientowanych podażowo należą inwestycje podejmowane w celu uzyskania dostępu do surowców lub technologii oraz zaopatrzenia przedsiębiorstw bezpośredniego inwestowania w dobra pośrednie i finalne wewnątrz sieci międzynarodowej produkcji. BIZ podejmuje się ze względu na korzyści skali lub racjonalizację procesu produkcyjnego z zamiarem ulokowania przedsiębiorstwa w technologicznym klasterze (gronie przedsiębiorczości). Większość strumieni tych inwestycji przepływa między krajami wysoko rozwiniętymi, co określane jest zjawiskiem tzw. krzyżowania się BIZ. Inwestycje krzyżowe polegają na lokowaniu przez korporację międzynarodową swoich przedsiębiorstw produkcyjnych i handlowych na macierzystych rynkach rywali.²³ Często związane są z budową przedsiębiorstw zajmujących się reklamą i promocją oraz pracami badawczymi i rozwojowymi

²¹ G.Gorzela, *Polskie regiony w procesie integracji europejskiej*, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 2-3/2002, s.64.

²² J.Witkowska, *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Europie...*, op.cit., s.92.

²³ *Strategie przedsiębiorstw w biznesie międzynarodowym*, red. M.Gorynia, Poznań 2000, s.39.

całej korporacji międzynarodowej. Z kolei podejmowanie inwestycji bezpośrednich w słabiej rozwiniętych krajach, zazwyczaj wiąże się z poszukiwaniem przez inwestorów niższych kosztów produkcji.

W związku z powyższym wydaje się, że rola poszczególnych czynników lokalizacyjnych dla korporacji międzynarodowej jest uzależniona od struktury jej łańcucha wartości dodanej w wymiarze geograficznym.²⁴ Te same czynniki lokalizacyjne regionów będą miały różne rangi dla przedsiębiorstw produkcyjnych, usługowych czy dystrybucyjnych, a jeszcze inne dla tych, które zajmują się pracami badawczo-rozwojowymi czy marketingiem. Ponadto inwestycje od podstaw (*greenfield investment*) będą zależały od warunków ekonomicznych, politycznych i społecznych kraju przyjmującego, ale przy już istniejących inwestycjach (np. *joint ventures*) będą prawdopodobnie mniej ważne, choć także ocenianie przez pryzmat całego przedsięwzięcia.

Innym problemem są strategie dużych przedsiębiorstw przejawiające się w postaci fuzji, przejęć oraz aliansów, których inwestycje zawsze są związane z oszczędnościami firmy lub eliminacją konkurentów, a ich napływ nie jest determinowany bezpośrednio czynnikami lokalizacyjnymi regionów. Można wnioskować, że inwestorzy zagraniczni kierujący się korzyściami z lokalizacji wzmacniają te czynniki lokalizacyjne, które ich przyciągają.

5. Analiza statystyczna napływu BIZ do regionów w procesie integracji europejskiej

Postępujący proces globalizacji i oczekiwania inwestorów na powiększenie rynku europejskiego prowadzi z jednej strony m.in. do fuzji i przejęć oraz strategicznych aliansów między przedsiębiorstwami w krajach wysoko rozwiniętych; z drugiej strony natomiast obserwuje się lokowanie wolnych środków finansowych w budowę lub zakup przedsiębiorstw w krajach rozwijających się. W 2001 r. na świecie działało ok. 850 tys. przedsiębiorstw powstałych w wyniku bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Dla porównania można podać, że w ciągu 6 lat od 1995 r. ich liczba wzrosła ponad trzykrotnie (w 1995 r. funkcjonowało w sumie 270 tys. filii, przedstawicielstw oraz *joint ventures*).²⁵

²⁴ E.Sitek, *Inwestycje bezpośrednie przedsiębiorstwa na rynku zagranicznym*, Częstochowa 2000, s.18.

²⁵ UNCTAD, *DITE UN focal point on FDI issues* (<http://stats.unctad.org/fdi/>).

W niniejszej pracy miarą porównawczą atrakcyjności inwestycyjnej jest udział napływających strumieni zobowiązań z tytułu BIZ w PKB *per capita* regionów, ponieważ uwzględnia skalę wielkości zasobów i możliwości absorpcyjne kapitału. Analiza statystyczna dla lat 1981-2000 pozwala zaobserwować dodatnią korelację między procesami pogłębiania integracji (szczególnie budową Jednolitego Rynku) a aktywnością inwestorów zagranicznych w integrującym się obszarze (zob. tabela 2). Unia celna wywołała wzrost inwestycji omijających cło, budowa rynku wewnętrznego (w sensie stopniowego wprowadzania swobód przepływu dóbr, kapitału, osób i usług) pobudzała do podejmowania bezpośrednich inwestycji w poszczególnych państwach członkowskich celem racjonalizacji produkcji. Dodatkowo można przypuszczać, że realizacja Unii Walutowej i Gospodarczej skutkuje nowymi czynnikami lokalizacyjnymi na całym obszarze UE (swoboda świadczenia usług bankowych i ubezpieczeniowych oraz obrotu papierami wartościowymi), co zwiększa efekt kreacji inwestycji.

Najwyższy udział rocznych strumieni BIZ w PKB widoczny jest przede wszystkim w Belgii, Luksemburgu, Holandii, Irlandii, Wielkiej Brytanii i Hiszpanii. Z punktu widzenia niniejszych rozważań ważniejsze są jednak doświadczenia słabszych państw członkowskich. Uwagę zwracają Grecja i Portugalia, które w pierwszych badanych okresach członkostwa (1981-1985 i 1986-1990) przyciągały więcej kapitału niż Hiszpania i Irlandia. Jednak w ostatniej dekadzie średni udział BIZ napływających do Grecji w PKB zmniejsza się, a w Portugalii rośnie, ale w wolniejszym tempie niż w Irlandii i Hiszpanii. Fakt, że Irlandia przystąpiła do Wspólnot wcześniej od Grecji, Hiszpanii i Portugalii, pozwala na następujące przypuszczenia: a) Irlandia w latach 1981-1990 miała słabsze czynniki lokalizacyjne od Grecji i Portugalii; b) w Irlandii, w okresie 1991-1995, pojawiły się czynniki determinujące napływ BIZ lepsze niż w Grecji i dorównujące warunkom w Portugalii; c) Grecja nie wykorzystała możliwości płynących z integracji (w sensie pomocy wspólnotowej); d) Portugalia wzmacniała swoje przewagi lokalizacyjne (w okresie 1981-2000), ale w mniejszym tempie niż Irlandia i Hiszpania. Można zatem wysunąć tezę, że obecnie gospodarka irlandzka, w aspekcie posiadania czynników determinujących napływ BIZ, przewyższa gospodarki narodowe w UE (poza krajami Beneluksu).

W latach 90. obserwujemy coroczny wzrost napływu kapitału zagranicznego w formie BIZ do państw Europy Środkowej i Wschodniej. Stąd też średnioroczny napływ BIZ do krajów tego regionu

zwiększył się w latach 1993-2000 z 7,4 mld USD do 30,6 mld USD.²⁶ Kraje te różnią się pod względem wielkości zakumulowanego poziomu i tempa wzrostu strumieni inwestycji napływających. Na początku lat 90. największą atrakcyjnością inwestycyjną odznaczały się kraje, które jako pierwsze zaczęły wprowadzać zasady gospodarki rynkowej.²⁷ W latach 1991-1993 największy napływ BIZ obserwujemy przede wszystkim na Węgrzech, w Czechach i Polsce (zob. wykres 1). W 1991 r. napływ strumieni BIZ na Węgry był 6,5 razy większy niż w Polsce i prawie 3 razy większy niż w Czechach, co wynikało z dużo lepszych uregulowań prawnych dla inwestorów zagranicznych, zwłaszcza w porównaniu z Polską.²⁸

Pozycje państw Europy Środkowej i Wschodniej kształtują się odmiennie, kiedy porównujemy wartości skumulowanych inwestycji zagranicznych przypadających na jednego mieszkańca w poszczególnych krajach, czy też ich udziału w PKB (zob. odpowiednio wykres 1 oraz tabela 2).

Od początku analizowanego okresu zdecydowanym liderem były Węgry, gdzie wartość omawianego wskaźnika wynosiła 691 USD *per capita* w 1994 r. i ponad 1600 USD *per capita* w 2001 r. Na drugim miejscu od roku 1994 znajduje się Słowenia, dalej Czechy i Polska (zob. wykres 1). W roku 2000 krajem dominującym pod względem za-inwestowanego kapitału *per capita*, jest Estonia (2639 USD), co wynika głównie z dużej dynamiki wzrostu BIZ (od 1993 r. o 932%) i bardzo małego potencjału demograficznego oraz najbardziej zaawansowanego procesu transformacji gospodarczej wśród krajów bałtyckich.²⁹

Natomiast jeśli chodzi o państwa „starej” Unii, to analiza pokazuje, że Irlandia w pierwszych dwóch dekadach członkostwa była najsłabiej rozwiniętym krajem, a w wymiarze geograficznego położenia w UE znajduje się poza obszarem (*hot banana*), w którym inwestorzy zagraniczni, szczególnie z sektorów *high-tech*, znajdują najlepsze otoczenie w Europie.³⁰

²⁶ T.Pakulska, M.Poniatowska-Jaksch, *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w krajach EŚW*, Warszawa 2001, s.33.

²⁷ W.Dziemianowicz, *Kapitał zagraniczny w Czechosłowacji, Polsce i na Węgrzech w latach 1989-1992 w: Prywatyzacja i przedsiębiorczość*, red. B.Jałowiecki, A.Mync, Warszawa 1994, s.73-119.

²⁸ Ibidem, s.86.

²⁹ T.Pakulska, M.Poniatowska-Jaksch, *Bezpośrednie...*, op.cit., s.38.

³⁰ Zob. np.: A.Rzońca, *Rachunek wzrostu na przykładzie gospodarki Irlandii w latach dziewięćdziesiątych*, „Materiały i Studia”, Zeszyt nr 149, NBP, Warszawa 2002; T.Latocha, *Effects of Foreign Direct Investment on the Irish Economy. An Economet-*

Irlandia jest najlepszym przykładem umiejętnego wykorzystania środków wspólnotowych. Nie jest już objęta celem 1 jako cały region, nie należy też do grupy krajów-beneficjentów unijnej polityki spójności, w której ciągle pozostają Grecja, Hiszpania i Portugalia. Przez ponad dwie dekady członkostwa we Wspólnotach, klasyfikowano ją jako region słabiej rozwinięty (problemowy). Jednak gospodarka irlandzka w tym okresie przyjmowała przedsiębiorstwa zagraniczne i rozszerzyła się o przemysły, które wykorzystywały nowe technologie. Można sądzić, że obecnie w swoich społeczno-ekonomicznych procesach rozwoju zbliżyła się ona do poziomu krajów wysoko rozwiniętych.

Interesujące jest więc, jakie zjawiska spowodowały, że Irlandia, mimo swego peryferyjnego położenia w UE w wymiarze geograficznym i gospodarczym, stała się liderem na skalę europejską w przyciąganiu inwestorów do sektorów intensywnych technologicznie. Jej długookresowy wzrost gospodarczy i systematyczne od lat 70. korzystne zmiany strukturalne gospodarki oraz przyspieszone tempo wzrostu gospodarczego i jednoczesna poprawa warunków życia społeczeństwa w latach 90.³¹ pozwalają sądzić, że w kraju tym nastąpił zdecydowany rozwój społeczno-ekonomiczny.

6. Opis postaci funkcji irlandzkich czynników lokalizacyjnych

Analizę determinantów napływu BIZ do Irlandii autor opiera na teoriach uwzględniających aspekt geograficznej lokaty kapitału przedstawionych w niniejszej pracy. Przedmiotem analizy jest poszukiwanie stabilnej zależności pomiędzy udziałem napływających strumieni BIZ w PKB Irlandii a takimi czynnikami jak:

- 1) skala powiązań handlowych gospodarki irlandzkiej z gospodarką światową;
- 2) realne koszty pracy w Irlandii;
- 3) produktywność pracy;
- 4) stan infrastruktury;
- 5) wahania kursu walutowego EUR/USD;
- 6) stopa podatku od przedsiębiorstw (CIT) w Irlandii w porównaniu ze średnią stopą CIT w krajach OECD.

ric Analysis of the GDP and of the Determining Factors of the Inflow of Foreign Direct Investment into Ireland, „Comparative Economic Research”, vol. 4, no. 1–2/2001, s.149-171.

³¹ Zob.: A.Rzońca, *Rachunek...*, op.cit.

Postać funkcyjna pozyskiwania BIZ przez Irlandię przedstawia się następująco:

(1)

$$\frac{FDI_t}{Y_t} = f(KP_t, OP_t, PR_t, SP_t, WA_t, IN_t),$$

gdzie:

$\frac{FDI_t}{Y_t}$ – udział strumienia BIZ w PKB Irlandii;

KP_t – realne koszty pracy;

OP_t – handel zagraniczny;

PR_t – produktywność pracy;

SP_t – relatywna stopa podatkowa;

WA_t – kurs walutowy;

IN_t – infrastruktura.

Przed przystąpieniem do eksperymentów estymacji autor przyjął pewne założenia. Wzrost realnych kosztów pracy (KP_t), większa stopa podatkowa w porównaniu z innymi krajami OECD (SP_t) oraz silne fluktuacje waluty krajowej (WA_t) zmniejszają atrakcyjność Irlandii jako miejsca pod lokalizację przedsiębiorstw bezpośredniego inwestowania. Z kolei wzrost wolumenu handlu zagranicznego (OP_t), produktywności pracy (PR_t) oraz unowocześnienie infrastruktury (IN_t) przyciągają inwestorów bezpośrednich. W analizie ekonometrycznej autor wyznacza siłę oraz statystyczną istotność wpływu poszczególnych czynników lokalizacyjnych na napływ BIZ do Irlandii w okresie 1982-2001.

Do analizy wykorzystane zostały dane roczne. Do estymacji wyznaczonego równania (1) autor wykorzystuje materiał statystyczny prezentowany poniżej.

– Koszty pracy (zmienna KP_t) w Irlandii stanowią sumę wynagrodzeń (brutto) i pozapłacowych wydatków. Na wynagrodzenia, obok płacy podstawowej, składają się wynagrodzenia za godziny nadliczbowe, pracę zmianową oraz regularnie płacone premie. Na pozapłacowe wydatki składają się wydatki bezpośrednie (płatne urlopy, dni świąteczne). Do pośrednich pozapłacowych wydatków należą składki na ubezpieczenia społeczne i chorobowe (zob. wykres 2).

– Skalę powiązań handlowych Irlandii z zagranicą (zmienna OP_t) w niniejszej pracy mierzy się średnim udziałem eksportu i importu Irlandii w jej PKB (zob. wykres 3).

– Produktywność pracy (zmienna PR_t) została wyrażona ilorazem realnego PKB i całkowitej liczby zatrudnionych (zob. wykres 4).

– Stopa podatkowa od przedsiębiorstw (zmienna SP_t) mierzona jest przez autora różnicą między stopą podatkową CIT w Irlandii i średnią stopą CIT w krajach OECD (zob. wykres 5).

– Stan infrastruktury w Irlandii (zmienna IN_t) autor aproksymuje udziałem wydatków budżetowych na budowę sieci transportu i komunikacji w całkowitych wydatkach (zob. wykres 6).

– Wahania kursu walutowego EUR/USD (zmienna WA_t) ujęte są w postaci jego rocznych procentowych zmian (zob. wykres 7).

Estymacja parametrów skonstruowanego równania pozwoliła dokonać oceny wpływu czynników lokalizacyjnych na napływ inwestycji bezpośrednich do Irlandii.

(2)

$$\frac{FDI_t}{Y_t} = -0.03 - 0.72 \left(\ln \frac{KP_{t-1}}{KP_{t-3}} \right) + 0.14 \left(\frac{OP_{t-1}}{OP_{t-3}} \right) + 0.79 \left(\ln \frac{PR_{t-1}}{PR_{t-4}} \right) - 0.67 SP_t - 0.48 (WA_t + WA_{t-1}) + 1.61 IN_{t-2}$$

(-0.98) (-5.12) (1.40) (4.00) (-6.23) (-4.19) (2.85)

$$R^2 = 93\% \quad DW=1.74 \quad S_e=2\%$$

Wyniki estymacji (2) za pomocą metody najmniejszych kwadratów (MNK) na próbie obejmującej okres 1982-2001 pozwalają wnioskować, że istnieje szczególnie silna zależność między udziałem strumienia BIZ w PKB a wielkością stopy CIT w Irlandii. Zwiększenie się relatywnej stopy podatkowej o 1 punkt procentowy zmniejsza udział strumienia BIZ w PKB o 0,67 punktu procentowego. Uzyskany wynik potwierdza istotny wpływ zachęt fiskalnych na decyzje o lokalizacji BIZ w Irlandii. Potwierdzone zostało również empirycznie, że spadek realnych kosztów pracy w Irlandii był jednym z głównych czynników przyciągających inwestorów bezpośrednich. Wyniki estymacji pozwalają zaobserwować, że jeśli dwuletni wzrost całkowitych kosztów pracy zwiększy się o 1 punkt procentowy to udział BIZ w PKB zmniejszy się w następnym roku o 0,72 punktu procentowego. Analizując znaczenie kursu walutowego w napływie BIZ do Irlandii można zauważyć, że aprecjacja euro w stosunku do USD o 1 punkt procentowy prowadzi do spadku udziału napływających inwestycji w PKB o 0,48 punktu procentowego w roku bieżącym oraz następnym. Równie istotnym czynnikiem lokalizacyjnym jest wzrost produktywności pracy. Zwiększenie się trzyletniej stopy wzrostu produktywności pracy

o 1 punkt procentowy zwiększa udział strumienia BIZ w PKB o 0,79 w następnym roku. Istotny jest również związek między poziomem wydatków budżetowych na budowę sieci transportu i komunikacji w całkowitych wydatkach a strumieniem BIZ. Efekty wpływu tej zmiennej na strumień BIZ widać po dwóch latach. Zwiększenie się udziału wydatków o 1 punkt procentowy powoduje wzrost strumienia BIZ w PKB o 1,6 punktu procentowego. Niestety, autor nie potwierdził statystycznej istotności (w ogólnie przyjętym przedziale) wpływu wzrostu wymiany handlowej Irlandii ze światem na wzrost napływającego strumienia BIZ. Brak potwierdzenia wpływu tej zmiennej może wynikać z jej nieodpowiedniej statystycznej aproksymacji.

7. Podsumowanie

Decyzje inwestorów o podjęciu inwestycji na rynku zagranicznym zależą od własnościowych przewag przedsiębiorstw i korzyści z ich internalizacji, natomiast w wyborze lokaty, w sensie geograficznym, decydują czynniki składające się na otoczenie przedsiębiorstwa w kraju przyjmującym. Teorią, uwzględniającą splot wszystkich determinant BIZ, jest eklektyczny paradygmat OLI Dunninga. Z punktu widzenia niniejszej pracy istotne jest zidentyfikowanie czynników lokalizacyjnych, które tworzą klimat inwestycyjny. Składają się na niego czynniki ekonomiczne (rynek zbytu, zasoby czynników produkcji i koszty ich pozyskania), prawne (przepisy gospodarcze), społeczne (styl życia mieszkańców, kultura regionalna, znajomość języków obcych) oraz polityczne (polityczna stabilność i związany z tym stopień ryzyka inwestycji w danym kraju).

Te same czynniki lokalizacyjne przy wyborze formy i celu BIZ będą miały różne rangi. Inwestycje podejmowane w celu zdobycia nowych rynków zbytu (np. sklepy wielkopowierzchniowe, stacje paliwowe) będą determinowane innymi czynnikami lokalizacyjnymi niż inwestycje poszukujące oszczędności w zakresie kosztów produkcji (np. magazyny). Ponadto bezpośrednie inwestycje zagraniczne dokonane drogą fuzji, przejęć oraz strategicznych aliansów, o ile nie kierują się czynnikami lokalizacyjnymi kraju przyjmującego, to klimat inwestycyjny w skali międzynarodowej w integrującym się obszarze odgrywa istotną rolę (np. wprowadzenie wspólnej waluty).

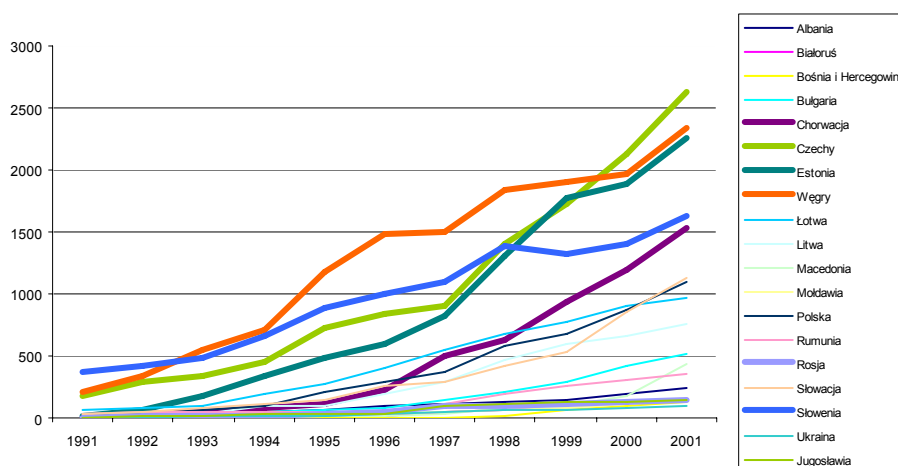
Inwestorzy zagraniczni w obszarze lokalizacji wykorzystują swoje przewagi własnościowe i korzyści z internalizacji oraz wzmacniają te czynniki wzrostu gospodarczego, które je przyciągają, a takie zjawisko sprzyja scalaniu się gospodarek narodowych w UE.

W analizie czynników lokalizacyjnych w Irlandii autor oparł się na własnym prostym równaniu napływu BIZ do gospodarki irlandzkiej. Estymowana funkcja w sposób znacznie uproszczony przedstawia zjawiska ekonomiczne mające wpływ na decyzje lokalizacyjne inwestorów. W równaniu napływu BIZ nie ujęto wszystkich zidentyfikowanych w niniejszym artykule czynników lokalizacyjnych. Ostatecznie udało się znaleźć empiryczne argumenty, że decydujące znaczenie w przyciąganiu BIZ do Irlandii miały unowocześnianie infrastruktury i zachęty fiskalne.

Zastosowane przez Irlandię ulgi podatkowe dla inwestorów są dziś w UE ograniczane zgodnie z polityką konkurencji. Wydaje się więc, że dyskusja na temat przyciągania BIZ do regionów słabiej rozwiniętych pozostaje ciągle otwarta. Chodzi o to, że doskonałymi czynnikami lokalizacyjnymi są niskie podatki i nowoczesna infrastruktura regionu. O ile te pierwsze zależą jedynie od decydentów gospodarczych, to nowoczesnej infrastruktury słabsze ekonomicznie regiony nie są w stanie zbudować bez udziału inwestorów zagranicznych.

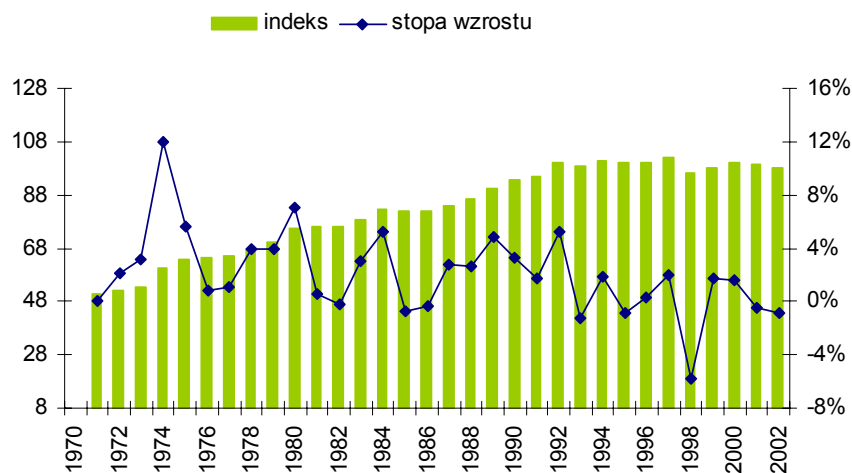
Aneks

Wykres 1. Wartość *per capita* skumulowanych BIZ w krajach Europy Środkowej i Wschodniej (w USD)

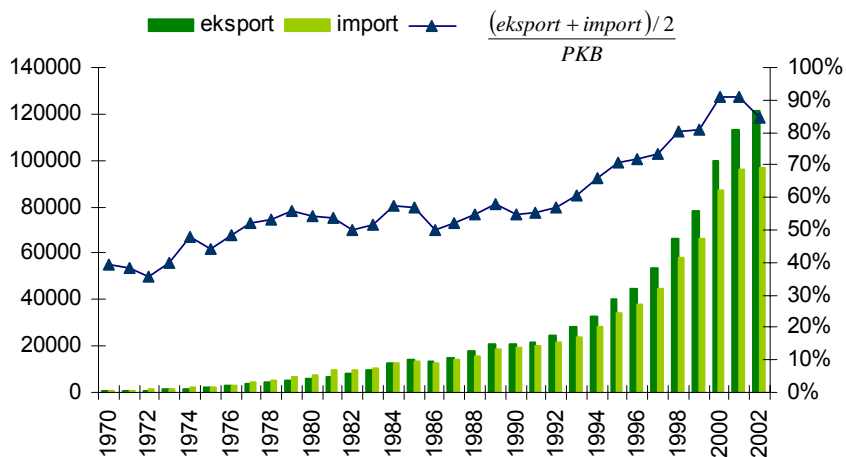
Źródło: opracowanie własne na podstawie OECD, „Quartely Labour Force Statistics”, no. 2/2003, UNCTAD, *DITE UN focal point on FDI issues* (<http://stats.unctad.org/fdi/>).

Wykres 2. Realne jednostkowe koszty pracy w Irlandii w latach 1970-2002

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *OECD Economic Outlook* (kod DATASTREAM: IROCFRLC).

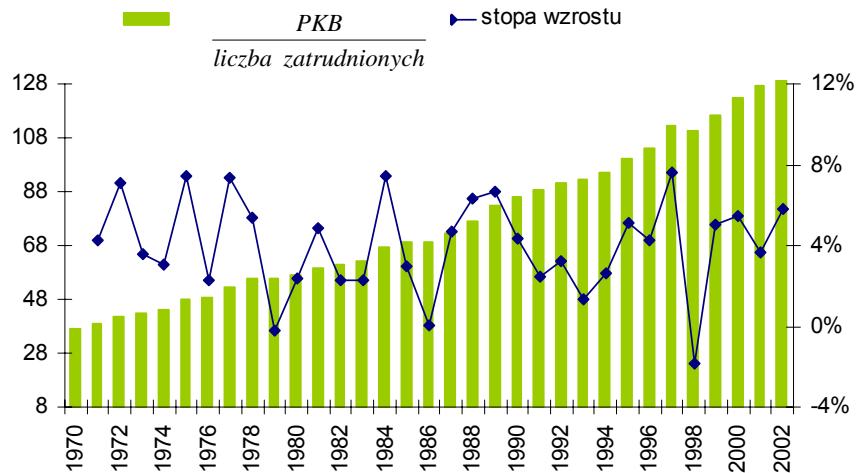
Wykres 3. Średni udział irlandzkiego eksportu i importu w PKB

lewa strona – eksport i import w mln euro (ceny bieżące),
 prawa strona – $\frac{(eksport + import)}{PKB}$

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Central Statistics Office, Ireland* (kod DATASTREAM: IREXPGSV, IRIMPGSV, IRGDP...)

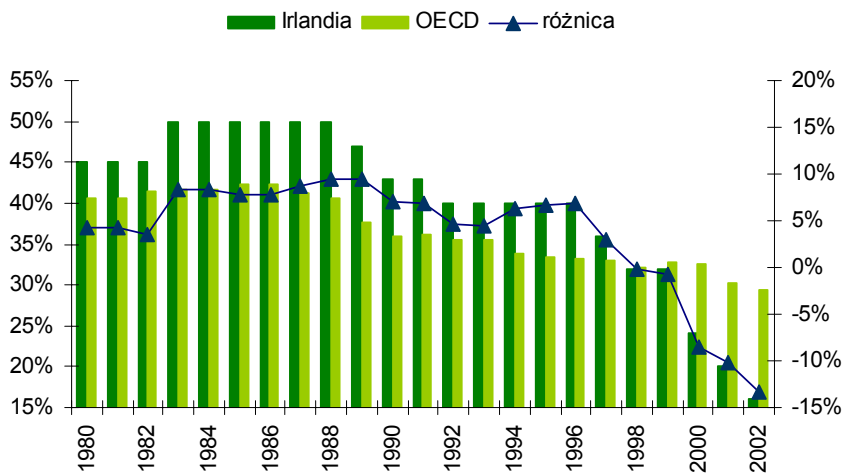
Wykres 4. Produktywność pracy w Irlandii w latach 1970-2002

lewa strona – poziom, prawa strona – roczny przyrost

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *OECD Economic Outlook* (kod DATASTREAM: IROCFPRO)

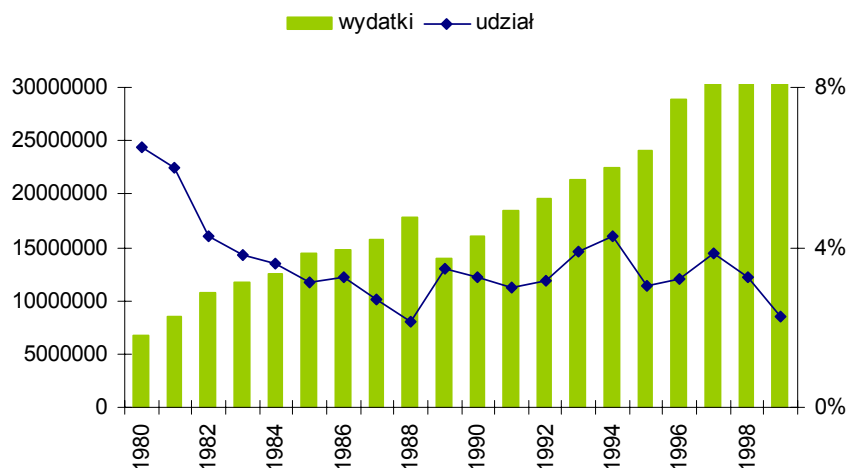
Wykres 5. Stopa podatku od przedsiębiorstw w Irlandii na tle średniej krajów OECD w latach 1980-2002

lewa strona – stopa podatku, prawa strona – różnica

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Office of Tax Policy Research*, University of Michigan (<http://www.otpr.org/>).

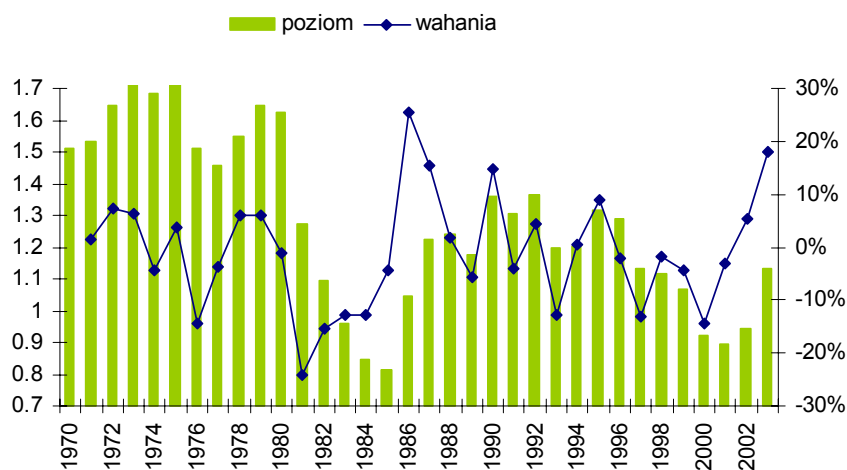
Wykres 6. Wydatki budżetowe na budowę sieci transportu i komunikacji w Irlandii w latach 1980-1999

lewa strona – poziom wydatków w tys. euro (ceny bieżące), prawa strona – udział w całkowitych wydatkach

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Central Statistics Office, Ireland* (kod DATASTREAM: IRNC2675, IRNC2698).

Wykres 7. Kurs walutowy EUR/USD w latach 1970-2003

lewa strona – poziom, prawa strona – wahania

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Bank of England* (kod DATASTREAM: UKEURSN, USDOLLR).

